

VÁMOS ÉVA KATALIN

MERRE TOVÁBB, MŰSZAKI MÚZEUMÜGY?

A világ múzeumai — nemcsak a műszaki múzeumok — az 1980-as évek közepe óta a látogatói létszám csökkenésével küzdenek. Ennek okát a szakma a különböző nem-múzeumi jellegű és könnyen megérthető látványosságok elterjedésében látja, így pl. az Euro-Disneyland megjelenésében, a Mini-Mundusok és Safari-parkok elterjedésében. 1992-ben Jens Breinegaard, a dán műszaki múzeum igazgatója jelentetett meg egy indulatos írást azzal a címmel, hogy „Bármely út, csak ne veszítsünk!” Ebben arra bátorít, hogy ezen nem-múzeumi jellegű kulturális-szórakoztató intézmények módszertanából mindazt vegyük át, ami viszonylag kevés megalkuvással a múzeumi szempontokkal összeegyeztethető.

Az ember örömmel is tapasztalja az új műszaki és természettudományos múzeumi kiállításokban a közérdeklődésre számot tartó társadalmi összefüggések, közérthető, szórakoztató és humoros elemek megjelenését. Így pl. a Műszaki Múzeum, Ottawa, Amerika felfedezésének 500. évfordulóját a „Csodálatos burgonya” c. kiállítással ünnepelte. A kiállítás teljes tudományos alapossággal szolt a burgonya elterjedéséről a világban, annak társadalmi konzekvenciáiról, a burgonya-betegségekről, a burgonyatermesztést megkönnyítő gépekről és az egyre ellenállóbb fajták nemesítéséről. A kiállítás utolsó termében azonban a köznapi „couch-potato” (dívány-krumpli) értelmezés jelenik meg. (Dívány-krumpli az, aki egész nap a díványon ül, a TV-t nézi és burgonyaszirmot rágcsál). Belépünk egy középosztálybeli nappaliba, a TV-vel szemben egy hosszú díványon ül egy másfél ember nagyságú burgonya, kalappal a fején, a közönségnek pedig szabad melléje ülni a díványra, lefényképeztetni magát vele, ütni és boxolni a burgonyát.

A közönség becsalogatása érdekében a műszaki és természettudományos múzeumok az 1990-es években a tudomány és a technika fejlődését társadalmi összefüggéseibe ágyazva mutatják be. Ennek kissé leegyszerűsített módszere az, ahogyan a Computer Museum Bostonban termeinek balkéz felőli falán a korszakot mutatja be politikai eseményeivel (vetített híradó-részletek), divatjával, tánczenéjével, filmcsillagaival. A jobbkez felőli falon pedig végigvezet az abban az évtizedben kifejlesztett és a piacon megjelent komputergenerációkon, műszaki újdonságukkal, hatékonyságukkal, felhasználási területeikkel.

A természettudományos kutatást elemzően ágyazza társadalmi összefüggéseibe a Smithsonian Institution National Museum of American History idén megnyílt kiállítása, mely „A tudomány az amerikai életben” címet viseli. A kiállítás célkitűzése az, hogy a kutatókat és a kutatást közelebb hozza az utca emberéhez, bemutatva a tudomány és a technika fejlődését az Egyesült Államokban 1876-tól és azt összefüggésbe hozva az ország ipari-gazdasági fellendülésével.

A tudomány és a köznapi élet összefonódásának történetét az amerikai életben a kiállítás szakaszokra osztja. 1867-től 1920-ig az önálló amerikai tudományos kutatás kialakulása és az a korszak, amelyben kutatók tudásukkal közszolgálatba lépve, elkezdtek az ország jövőjét közvetlenül is befolyásolni. 1920-tól 1940-ig az a korszak, amikor tudósok és támogatóik hittek abban, hogy a tudomány a jobb jövő kulcsa. Külön termet szentel a kiállítás a háború céljára mozgósított tudomány, a Manhattan Project és az atomkor születése sokat vitatott témáinak. Az 1950-70-es éveket a műanyagok betörése jellemezte a hétköznapi életbe. Az amerikai társadalom a tudomány felé csodálattal fordult és sokan hitték, hogy ami a laboratóriumból kijön, az jobb, mint amit a természet alkotott. Az 1970-től napjainkig terjedő korszakot a tudomány társadalmi ellenőrzésének korszakaként mutatja be a kiállítás. A tudományos kutatás életközelségbe hozásának hatásos eszköze a kiállítás utolsó terme, amely gyerekek fizikai és kémiai kísérletező laboratóriuma.

A műszaki és természettudományos fejlődés emberközelségbe hozásának ezzel a módszerével a muzeológus szívből egyet tud érteni. A közönség becsalogatásának azzal a módszerével, amit ugyanezen múzeum üzletrengete nyújt, azonban már kevésbé. Az 1980-as években múzeumi kiállításokat vittek világszerte bevásárlóközpontokba, hogy a közönség illatszer vásárlás közben tanuljon valamit a gyógynövényekről is. Most egy kicsit úgy tűnik, a bevásárlóközpont költözik a múzeumba, hogy a közönség otthonosan érezze magát. (Azzal még egyet tud érteni az ember, hogy könyvesbolt, ajándékbolt, hologrambolt, olcsóbb és drágább vendéglő, büfé és postahivatal legyen egy múzeumban, de, hogy egy egész FOTEX-nek és egy nyakkendőboltnak mi a didaktikai célja, azt már nehéz követni).

A műszaki múzeumok fejlődésének XX. sz. végi jellegzetessége a szétválás és szakosodás is. Magyarországon úgy tekintették, az a tény, hogy külön létezik Közlekedési Múzeum és Országos Műszaki Múzeum a „teremtő félévszázad” néhány elkövetett hibája közé tartozik. A 80-as évek közepe óta azonban világtendencia az, hogy a nagy műszaki múzeumok közlekedési gyűjteményüket különválasztják, mert az már a régi épületben nem fér el. S jobb híján kerülnek ezek a gyűjtemények ki a zöld mezőre, egy felhagyott repülőtérré. Így tett a Museum of American History, valamint a Deutsches Museum München is. Ez a gyakorlat eljutott már a közvetlen szomszédunkba is: a Műszaki Múzeum Bécs — miután sok évtizedes küzdelem után egyesítették az amúgyis egy épületben lévő Műszaki, Közlekedési és Postamúzeumot — most közlekedési gyűjteményéből létrehozta a Wiener Neustadt-i közlekedési múzeumot. Így büszkén elmondhatjuk, hogy az adott magyar helyzet ebből a szempontból messzemenőleg megfelel a XX. sz. vége tendenciáinak.

Hazai műszaki múzeumügyünk két alapvető problémája az, hogy az Országos Műszaki Múzeumnak nincs állandó kiállítási csarnoka és az, hogy több ipari szakmúzeum gazdasági helyzete alapján megrendült.

Az ipari szakmúzeumok (15 nagyobb múzeum és 40 kisebb gyűjtemény) helyzete először 1989-ben rendült meg, amikor az akkori ipari minisztérium megvonta azoktól támogatását. A fenntartó vállalatok és kutatóintézetek privatizációs átszervezése a problémák következő hullámát indította el. 1989 és 1992 között az egyes múzeumokat támogató alapítványok sora jött létre. A textilipari múzeum épületének eladása országos felháborodást váltott ki, de az épületet eredeti céljának megmenteni nem lehetett. A közfelháborodás csak az alapítványi tőke megemeléséhez volt elegendő. Az 1991 óta pályázat útján nyerhető költségvetési támogatás csak meglévő kereteket tud kiegészíteni.

Az utóbbi évek tapasztalatai azt mutatják, hogy az ipari szakmúzeumok sorsa a privatizációban igen különböző lehet.

1/ A fenntartó vállalat megvásárlói a múzeumot a vállalat szempontjából az image-építés hasznos eszközének tekintik, támogatják és investálnak bele. Erre példa a gyomaendrődi Kner-nyomda múzeuma. A kis múzeumot és könyvgyűjteményét az új tulajdonosok gyarapítják, és hamarosan új épületszárnyal fog bővülni a létesítmény.

2/ Számos jelentős ipari múzeum megszűnő, privatizációban lévő, vagy éppen prosperáló volt fenntartójától úgy szakadt el, hogy fenntartására alapítványt hoztak létre, melynek hozadéka működését egészében vagy részben biztosítja. Így működik például a várpalotai Vegyészeti Múzeum, a soproni Bányászati Múzeum, a zalaegerszegi Olajipari Múzeum. (A Posta-múzeum Alapítvány a volt fenntartóktól nem elszakadva, de mégis külön virágzik).

3/ Felszámolás alatt álló és csődbement volt fenntartó reménytelen helyzetbe jutott múzeumait, illetve gyűjteményeit a lokálpatriotizmus ereje és az önkormányzat jóindulata segít fennmaradni. Erre legjobb példa az ózdi Gyártörténet Múzeum, melynek épületét az

önkormányzat némi költségvetési támogatással megvásárolta és városi múzeummá kívánja fejleszteni.

4/ A felszámolás alatt álló diósgyőri DIMAG-vállalathoz tartozó három, országos jelentőségű múzeum sorsa külön említést érdemel. (Ezek a múzeumok a következők: Öntödei Múzeum, Budapest; Központi Kohászati Múzeum, Miskolc; Óskohó, Újmassa). 1993 végén a felszámoló darabonként 1 Ft névleges vásárlási értékért felajánlotta ezeket az Országos Műszaki Múzeumnak, hogy megmentse a gyűjteményeket a közönségnek, a vállalatot pedig fenntartásuk költségétől. A cég hitelezői azonban megkövetelték, hogy az objektumokat árverésre meghirdessék. Bár az árverési hirdetményben a vásárlás feltételül kötötték ki, hogy az új tulajdonos a létesítményeket múzeumként üzemeltesse, mégis voltak pályázók, magánszemélyek is. Úgy látszik, a múzeum kelendő árucikk. A művelődési és közoktatási miniszter garanciát vállalt arra, hogy a három múzeum fenntartási költségét biztosítja az Országos Műszaki Múzeum költségvetésében. Ehhez azonban az Országos Műszaki Múzeumnak is vásárlóként kellett pályáznia. A bonyolult történet végeredményeként ez a három múzeum az Országos Műszaki Múzeum filiáléjaként fogja a műszaki közművelődést tovább szolgálni.

Mindebből arra lehet következtetni, hogy az ipari szakmúzeumok száma csökkeni fog. Ez szerencsére azonban nincs így. Ma is vannak vállalatok, melyek a szakmaszeretetet és a gyűjtést támogatják. Így például a Gamma-Művek gyári gyűjteményét most kívánják múzeummá nyilváníttatni.

Mindezen problémákról úgy gondolhatnánk, hogy ezek speciálisan magyar vagy kelet-európai gondok. Nagyon hasonló küzdelmekről ad hírt Norvégiából Torleif Lindtveit „Az ipari és műszaki műemlékek megőrzésének és restaurálásának politikai és gyakorlati kérdései Norvégiában” c. tanulmányában (1994). A vállalatok és közösségek által pénz hiányában sorsára hagyott objektumok országos kataszterbe foglalásának és költségvetési támogatása megszervezésének hétéves küszködéseit mutatja be ez a tanulmány.

A hazai műszaki múzeumügy legnehezebben megoldható problémájának az Országos Műszaki Múzeum állandó kiállítási csarnoka kérdése mutatkozik. Az 1994. év ebben a témában két vereséget hozott: 1/ nem lesz 1996-os EXPO. Ennek utóhasznosítása során remélhetett volna a múzeum egy csarnokot. 2/ A Gamma-Művek Fehérvári út 85. alatti régi épületeit második árverési fordulóban (két év után) egy konzorcium megvásárolta. Az eladás elhúzódása azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy a — némi kompromisszumokkal — megfelelő épület mint eladhatatlan vagyon visszaszáll az ÁVÜ-re és így a múzeum számára hozzáférhetővé válik.

A jelen gazdasági helyzetben és a városfejlesztés irányainak figyelembevételével az is előfordulhat, hogy az ezredforduló táján az Országos Műszaki Múzeum jelenlegi telkén fog kiállító termet megnyitni. A Lágymányosi Dunahíd t.i. valóban megépül, és az Országos Műszaki Múzeum kertje mögött húzódó Szerémi út kétszer kétsávos, két szervíz-úttal ellátott, Andrássy út jellegű fő közlekedési útvonal lesz.

A jövő megtervezésénél figyelembe lehet még venni a Művelődési és Közoktatási Minisztérium tulajdonában lévő vagy oda kerülő kisebb műemléki épületet, vagy a város belterületén lévő üres gyáregépületet is.

Ameddig ezek a kérdések eldőlnék, a legjobb, amit a múzeum kollektívája tehet, ha az állandó kiállítás koncepcióján dolgozik és a gyűjtést is ebben az irányban folytatja.

Az OMM állandó kiállításának célja a természettudományok és a technika fejlődésének bemutatása, különös tekintettel a mindenkori Magyarország területén végbement fejlődésre napjainkig. A hazai fejlődés megértéséhez és értékeléséhez feltétlenül szükséges az egyetemes tudomány- és technikátörténet bemutatása. A terv ázzal az elgondolással készült, hogy a raktárak és irodák a jelen helyükön maradnának és 4000 m² állandó kiállítási tér és 2000 m² időszakos kiállítási tér, előadóterem, laboratórium és egyéb kiszolgáló tér szolgálná a közönséget egy másik épületben.

Maga a történeti kiállítás, elképzeléseim szerint, történelmi koronként és nem diszciplínáknként és iparáganként mutaná be a természettudományok, a technika és az ipar hazai és egyetemes fejlődését. A természettudományos és technikai fejlődést a múzeum szorosan a korszakok társadalom- és gazdaságtörténetébe ágyazva mutatná be, utalva a kultúra és politika történetére is. A látogatót azonban a földszinten nem az ősi korok technikai ismereteinek bemutatása fogadná. A történeti séta a legfelső szinten kezdődne, ahová egyből felinvítálják a közönséget. Ilyen megoldásra példa a Landesmuseum für Arbeit und Technik,

Mannheim. A földszintre belépve, ill. oda visszatérve, a XIX. sz. második felének nagy gépei fogadnák a látogatót. Azokat nehéz is lenne máshol, mint földszinten elhelyezni.

A látogatás az egyik szárny legfelső szintjén kezdődik és bemutatja a Kárpát-medence technikatörténetét a honfoglalás előtt. Ezután követné a fejlődést, még ezen a szinten a XVIII. század végéig. Ennyit egy szintre besűríteni soknak tűnhet, de a tárgyak megoszlása és a hazai közönség jó ideje kialakult érdeklődése is ezt sugallja. Gyűjteményünk jelentős része ezekből a korszakokból produktum gyűjtemény. Műhelyeket, munkahelyeket nehezebben tudunk bemutatni. Ez azt jelenti, hogy számos bányászati és kohászati eljárást diorámákban, valamint videón és filmen leszünk kénytelenek bemutatni, mivel csak a XVIII. sz. textilipara élte túl a történelem viharait és mutatható be az eredeti helyszínekről készült filmekben.

Ennek a szárnynak a többi szintje a tudomány és technika fejlődését mutatná be a Francia Forradalomtól az Első Világháborúig. A látogató a második szinten találná a tudomány és technika fejlődését Magyarországon a reformkorban, 1848-ig. Mivel ebben a korban mindenfajta fejlődésre nagy hatással volt a politika, különösen a nemzeti függetlenségi mozgalom, a kiállításnak ez a része hangsúlyosan mutatná be a korszak magyar történelmét is. Ez volt a folyamszabályozások korszaka, amelyek Magyarország térképét alakították, valamint az iparközpontok kialakulásáé, amilyen pl. Pest. Elődeink harcoltak a kapitalizmus intézményi kereteiért, beleértve a bankrendszert és a földtulajdon szabadságát. Erre az időre esett a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Múzeum létrehozása is.

A XIX. sz. második felének és a XX. sz. kezdetének fejlődése, a magyar ipar kialakulásának korszaka foglalná el a földszintet. E szárny nagytermének közepén foglalnának helyet a nagyméretű tárgyak, amilyenek a gőzgépek, a belsőégésű motorok, a szerszámgépek, turbinák, nyomda- és textilgépek, amelyek megragadnák a látogató tekintetét. A XIX. sz. végének tudománytörténete valószínűleg a legjobb bevezetés ebbe a korszakba, mivel a gépek és laboratóriumi berendezések működése könnyen megérthető, és számos gyár és laboratórium, amelyekben ezeket valaha használták, még ma is léteznek. Ez volt az a korszak, amelyben Magyarország erősebben járult hozzá a tudomány és a technika nemzetközi fejlődéséhez, mint korábban valaha is, és ezt a hozzájárulást kívánjuk itt kidomborítani.

Az épület másik szárnyának kiállítása a földszinten kezdődik. Ez a szárny teljes egészében a tudomány és a technika XX. századi fejlődését hivatott bemutatni, kitekintéssel a jövőre. A modern műszaki múzeumi elvek megkövetelik, hogy a kísérletek a történeti kiállítás részeként jelenjenek meg, de az üzemeltetés biztonsága azt követeli, hogy azok a kísérletek, melyekben a közönség is részt vesz, külön osztályt alkossanak.

Ennek a szárnynak második és harmadik szintjén nagyobb előadóterem kapna helyet, közvetlen bejáráttal az utcáról. A második emeleten legalább 6 kis laboratóriumi és előadóterem is lenne, továbbá könyvtár, szemléltető eszköz- és anyagraktár, valamint termék időszakos kiállítások számára.

Ezen koncepció részletesebb verziójának vitájára szeretettel várom a jelenlevőket jövő tavasszal a Kaposvár utcába.